

**Ба Шурои диссертатсионии 6D.КОА-003
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Суроға: 734025, ш. Душанбе, маҳаллаи
Буни Ҳисорак, Шаҳраки донишҷӯён,
бинои таълимии 7**

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи (славянии) Россия ва Тоҷикистон Амонова Дилбар Субҳоновна ба диссертатсияи Давлатзода Меҳрочиддин Хайриддин дар мавзуи «Такмили низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ: назария, методология ва амалия» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисос ва самтҳои илм, ки аз рӯйи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Диссертатсияи тақризшаванда ба бандҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси илмии 08.00.08 «Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит» мувофиқат мекунад: 1.1. Парадигмаҳои ибтидоӣ, концепсияҳои бунёдӣ, принципҳои асосӣ, постулатҳо ва қоидаҳои баҳисобгирии бухгалтерӣ; 1.4. Таърихи инкишофи назария, методология ва ташкили баҳисобгирии бухгалтерӣ; 1.5. Батанзимдарорӣ ва стандартикунонии қоидаҳои пешбурди баҳисобгирии бухгалтерӣ ҳангоми ташаккули маълумоти ҳисоботӣ; 1.14. Методологияи истифодаи технологияҳои замонавии иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар соҳаи баҳисобгирии бухгалтерӣ ва ҳисобот; 3.1. Парадигмаҳои ибтидоӣ, концепсияҳои бунёдӣ, принципҳои асосӣ, постулатҳо ва қоидаҳои аудит ва назорат; 3.2. Асосҳои назариявӣ ва методологӣ, вазифагузориҳои мақсадноки аудит ва назорат; 3.7. Таърихи инкишофи методология, назария ва ташкили аудит ва назорат; 3.8. Танзим ва стандартикунонии қоидаҳои гузаронидани аудит ва назорат; 3.10. Мутобиқгардонии низоми миллии аудит, мувофиқати он ба стандартҳои байналмиллӣ; 3.11. Методология ва принципҳои бунёдии амалигардонии аудити давлатӣ; 3.13. Методологияи истифодаи технологияҳои замонавии иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар соҳаи аудит ва назорат; 3.15. Назорати буҷавӣ ва аудит.

Мубрам будани мавзуи диссертатсия.

Яке аз масъалаҳои мубрами иқтисодӣ дар шароити рушди инноватсионии иқтисодӣ такмил додани низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ мебошад, ки самаранок истифода бурдани маблағҳои пешбинӣ шуда пойдевори асосии иқтисодиёт буда рушду

инкишофёбии онро таъмин менамояд. Дар шароити навсозии иқтисодиёт, ки рушди он бевосита бо равандҳои ҷаҳонишавӣ алоқаманд аст, на танҳо соҳаи истеҳсолоти моддӣ, балки яке аз соҳаҳои муҳим - низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетиро фаро мегиранд. Аз ин лиҳоз, ягонакунӣ ва ҷамоҳангсозии низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ шартӣ зарурии таъмини шаффофият, қиёспазирӣ ва эътимод ба иттилооти пешниҳоднамудаи субъектҳои хоҷагидорӣ дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ мегардад.

Ҳукумати Тоҷикистон пай дар ҳам такмил додани идоракунии самаранок истифода бурдани маблағҳои буҷетиро мавриди таҳлилу таҳқиқи доимии худ қарор дода, ислохотро дар соҳаи низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ стратегияи мақсаднок дар асоси принсипи ҳалли маҷмӯи вазифаҳои рушди соҳаи мазкур ва фароҳам овардани шароитҳоро барои ташаккули донишҳои иқтисодӣ роҳандозӣ менамояд. Бояд қайд намуд, ки дар мамлакат бо мақсади мутобиқгардонии низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит, муфовикати он ба стандартҳои байналмиллӣ ба таълим, ихтисосмандӣ ва зеҳнияти баланди касбии кормандонро, ки истифодаи технологияҳои замонавии иттилоотӣ ва коммуникатсиониро таъмин менамоян, диққати махсус дода мешавад.

Дар асоси гуфтаҳои дар боло зикр гардида, мубрамияти масъалаҳои баррасишаванда интиҳоби мавзуи кори диссертатсионии Давлатзода Меҳроҷиддин Хайриддинро дар мавзуи «Такмили низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ: назария, методология ва амалия» тасдиқ намуда, муҳимияти коркарди асосҳои назариявӣю методологии такмили идоракунии низоми мазкурро вобаста ба шароити рушди инноватсионии иқтисодиёти муосир ва инчунин тавсияҳои амалии мукаммалгардонии онро асоснок менамояд.

Ҳамзамон мубрамияти таҳқиқоти гузаронида шуда на танҳо бо зарурати ҷамоҳангсозӣ бо стандартҳои байналмилалӣ, балки инчунин бо муҳимияти ба инобат гирифтани хусусиятҳои миллӣ низ муайян карда мешавад. Ҳангоми таъсиси низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ, ки ҳамзамон мувофиқат ба меъёрҳои ҷаҳонӣ ва таъмини манфиатҳои миллиро тақозо мекунанд, диққат додан ба заминаҳои марҳилаҳои ташаккул ва рушди низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҳлили вазъи кунунии он, ки имрӯз ба иқтисодиёти мамлакат таъсири муайяне мерасонанд, муҳим аст.

Ҳамин тариқ, ба фикри мо, диссертатсияи ба ҷимоя пешниҳод гардида, ки ба назария, методология ва амалияи такмили низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ бахшида шудааст, ба талаботи муҳими илмию амалии мавҷуда ҷавобгӯ буда, саривақтӣ ва мубрамияти ҳудро ба

воситаи таҳқиқоти гузаронидашудаи рушди низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ тасдиқ менамояд.

Дарачаи наwgонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд.

Наwgонии илмии таҳқиқот дар рушди асосҳои назариявӣю методологӣ ва таҳияи тавсияҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснок оид ба такмили низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти талаботи муосир оид ба шаффофият, самаранокӣ ва рақамикунонии идоракунии молияи давлатӣ ифода меёбад, ки қаблан дар ин маҷмӯъ дар адабиёт инъикос наёфтааст. Аз тарафи муаллиф ба воситаи муҳтавои иқтисодии буҷети давлатӣ ва нақши он дар таъмини рушди устувори иқтимоӣю иқтисодӣ аниқ ва асоснок карда шуда, принципҳо ва равишҳои ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар баҳши давлатӣ мувофиқи талаботи муосир оид ба шаффофият ва масъулияти ҳисоботдихӣ ба низом дароварда шудаанд.

Ҳамзамон унвонҷӯ марҳилаҳои ташаккул ва рушди низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил намуда, хусусиятҳои институтсионалӣ ва меъёрии таҳаввулот, аз ҷумла таъсири гузариш ба буҷетикунонии барномавӣю ҳадафиро муайян ва аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда, таснифоти равишҳои методологӣю баҳисобгирии муҳосибии маблағҳои буҷетиро мутобиқи стандартҳои байналмилалӣю баҳисобгирии муҳосибии баҳши давлатӣ (СББМБД) барои дар амалия ҷорӣ намудан, пешниҳод менамояд.

Ҳамчунин, моҳият ва муҳтавои усулҳои муосири аудити маблағҳои буҷетӣ аз тарафи муаллиф аниқ карда шуда, онҳо аз рӯйи маҳакҳои корбурд, самаранокӣ ва автоматикунонӣ ба низом дароварда шудаанд ва зарурати ҷорӣ намудани равиши ба ҳавф нигаронидашуда дар аудити баҳши давлатӣ асоснок карда шудааст, таснифи воситаҳои назорат ва такмили баҳисобгирии муҳосибии маблағҳои буҷетӣ, аз ҷумла пешниҳодҳо оид ба ҳамгирии онҳо ба низоми ягонаи назорати дохилӣ дар асоси технологияҳои рақамӣ таҳия карда шудаанд.

Дар таҳқиқоти гузаронидашуда муаллиф мушкилоти асосии вазъи муосири баҳисобгирии муҳосибии маблағҳои буҷетиро дар Тоҷикистон таҳқиқ намуда пеш аз ҳама ҷой доштани камбудихоро дар танзими ҳукукию меъёрӣ, таъминоти методӣ ва омодагии касбии кормандон муайян менамояд ва аз ҷиҳати илмӣ омилҳоеро, ки ба шаффофият ва самаранокӣю баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит таъсир мерасонанд, асоснок намуда, амсилаи концептуалии рафъи монеаҳои ҷой доштаро дар асоси равишҳои муназзам ва институтсионалӣ пешниҳод намудааст.

Бояд қайд намуд, ки муаллиф тасаввуротро оид ба имкониятҳои истифодаи таҷрибаи байналмилалӣ дар соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ васеъ намуда, механизмҳои мутобиқгардонии интиқоли амалияҳои беҳтарини хориҷиро дар шароити Тоҷикистон асоснок намудааст, пешниҳодҳоро оид ба стандартикунонии баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ, ки ба талаботи байналмилалӣ ҷавобгӯ мебошанд, таҳия кардааст, самтҳои афзалиятноки рақамикунонӣ ва автоматикунонии баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетиро муайян намуда, бо мақсади баланд бардоштани ғаврият ва шаффофияти равандҳои буҷетӣ амсилаи татбиқи низомҳои иттилоотиро дар мақомоти бахши давлатӣ пешниҳод ва равишҳои инноватсионии баланд бардоштани сифат ва самаранокии аудити маблағҳои буҷетӣ, аз ҷумла ҷорӣ намудани аудити рақамӣ, баланд бардоштани мустақилияти мақомоти назоратӣ ва таҳкими стандартҳои касбиро дар соҳаи аудити давлатӣ аз ҷиҳати илмӣ асоснок намудааст (с. 14-16).

Натиҷаҳои назариявӣ ва амалии таҳқиқот, ки муваффақияти илмӣ муаллифро ифода намуда, ҳамчун нуқтаҳои асосӣ барои ҳимоя пешниҳод карда шудаанд, аз инҳо иборатанд (с. 14-16).

1. Буҷети давлатӣ на танҳо вазифаи азнавтасимкунии захираҳоро иҷро мекунад, балки ҳамчун воситаи асосии татбиқи сиёсати давлатӣ хизмат мекунад; самаранокии он бевосита ба сатҳи ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит, ки саҳеҳӣ ва шаффофияти амалиёти буҷетро таъмин мекунанд, вобаста аст.

2. Низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар бахши давлатӣ бояд дар асоси принципҳои шаффофият, ҳисоботдихӣ, қонунӣ ва якшакл будан, бо ҳамгироии стандартҳои байналмилалӣ (IPSAS, ISSAI) бунёд карда шавад, ки мутобиқати методиро ба амалияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон тақозо мекунад.

3. Ташаккули низоми муосири баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон се марҳиларо аз сар гузаронидааст: пеш аз ислоҳот, давраи гузариш ва рушди институтсионалӣ. Ҳар яки онҳо бо тағйирот дар пойгоҳи қонунгузорӣ ва ниҳодҳои идоракунӣ тавсиф мешаванд, ки ҳангоми таҳияи ислоҳоти минбаъда бояд ба назар гирифта шаванд.

4. Методологияи баҳисобгирии муҳосибии маблағҳои буҷетӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон таҷдиди назар ва ҳамгирозӣ бо стандартҳои байналмилалӣ баҳисобгирии муҳосибӣ, инчунин ҷорӣ намудани равиши ягонаро ба ташаккули сиёсати баҳисобгирии муҳосибии муассисаҳои буҷетӣ

дар асоси принципҳои шаффофӣ, қиёспазирӣ ва эътимоднокии маълумот талаб мекунад.

5. Усулҳои аудити маблағҳои буҷетӣ бояд ба арзёбии дараҷаи ноил шудан ба мақсадҳои барномаҳои буҷетӣ, муайян намудани инхирофот ва хавфҳои нигаронида шуда, воситаҳои муосирӣ таҳлил, автоматикунонӣ ва равиши ба хавф нигаронидашударо дар бар гиранд, воқеъбин будан ва мустақилияти санҷишҳои аудиториро таъмин кунанд.

6. Назорати дохилии самаранок дар ташкилотҳои буҷетӣ бидуни истифодаи ҳамаҷонибаи воситаҳои назорати пешакӣ, ҷорӣ ва минбаъда, ки ба низомҳои рақамӣ ва иттилоотӣ таҳлиلى асос ёфта, ғаврият ва саҳеҳии маълумотро таъмин карда метавонанд, ғайриимкон аст.

7. Вазъи баҳисобгирии муҳосибӣ дар ташкилотҳои буҷетии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо як қатор мушкилоти низом, аз қабili парокандагии пойгоҳи меъёрии танзимкунӣ, набудани равиши ягона ба таснифоти амалиёт, омодагии касбии сусти кормандон, ки сифат ва саҳеҳии ҳисоботро паст мекунанд, тавсиф мешавад.

8. Шаффофӣ ва самаранокӣ баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ аз якҷоягии омилҳои ҳуқуқӣ, институтсионалӣ, ташкилӣ ва техникӣ вобаста буда, онҳоро тавассути рушди ҳамкории байниидоравӣ, рақамикунонӣ, баланд бардоштани мустақилияти аудиторон ва кушодагии иттилооти молиявӣ беҳтар кардан мумкин аст.

9. Таҷрибаи байналмилалӣ (аз ҷумла таҷрибаи мамлакатҳои Иттиҳоди Аврупо ва ИДМ) натиҷанокӣ баланди ҳамгироии платформаҳои рақамӣ, шаклҳои стандартии ҳисоботӣ ва ҳазинадорӣ ягоноро ба низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит нишон медиҳад, ки онҳоро метавон ба амалияи тоҷикӣ ба шартӣ ба инобат гирифтани хусусиятҳои институтсионалӣ ба таври муассир мутобиқ кард.

10. Стандартикунонии расмӣ баҳисобгирии муҳосибӣ ва шаклҳои ҳисобот дар асоси IPSAS ягонасозии равишҳо, баланд бардоштани қиёспазирӣ маълумоти буҷетӣ ва таҳкими эътимоди мақомоти назораткунанда ва аҳолиро таъмин мекунад, ки ин татбиқи қоидаҳои намунавӣ ва барномаҳои таҳсилоти талаб мекунад.

11. Ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ дар раванҷҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ шартӣ асосии баланд бардоштани ғаврият ва саҳеҳии онҳо мебошад. Амсилаи таҳияшудаи табдили рақамӣ автоматикунонии ҳуҷҷатгардиш, ҳисоботи электронӣ ва ҳамгироии пойгоҳи маълумоти мақомоти давлатиро пешбинӣ менамояд.

12. Баланд бардоштани сифат ва самаранокӣ аудити маблағҳои буҷетӣ тавассути ҷорӣ намудани равишҳои инноватсионӣ, аз ҷумла аудити рақамӣ,

мониторинги фосилавӣ, идоракунии ба маълумот асосёфта ва чорӣ намудани институти сертификатсияи касбӣ аудиторони давлатӣ имконпазир аст.

13. Баланд бардоштани сифат ва самаранокии аудити маблағҳои бучетӣ тавассути чорӣ намудани равишҳои инноватсионӣ, аз ҷумла аудити рақамӣ, истифодаи низомҳои автоматикунонидашудаи таҳлил ва намоишдихӣ, рушди амсилаҳои арзёбии ба хавф нигаронидашуда ва таҳкими низоми оmodасозии касбӣ ва сертификатсияи мустақили аудиторони давлатӣ имконпазир аст.

Бояд қайд намуд, нуқтаҳои асосии дар боло оварда шуда, ба фикри мо, дар маҷмӯъ равишии ҳамаҷонибаи муаллифро тасдиқ намуда, тақмили низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои бучетиро дар шароити ҷаҳонишавӣ инъикос мекунад. Онҳо асосҳои ҳам назариявӣ ва ҳам методологиро ба ҳам пайваستا, хусусиятҳои хоси самтҳои амалии тақмили сиёсати баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои бучетиро фаро мегиранд. Чунин хусусияти ҳамаҷонибаи пешниҳодҳо робитаи дохилӣ, навгонии илмӣ ва аҳамияти баланди амалии онҳоро таъмин намуда, имкони истифодаи онҳоро бо мақсади таҳкими ҳамоҳангии низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои бучетиро бо стандартҳои байналмилалӣ тасдиқ менамояд.

Диссертатсияи ба ҳимоя пешниҳод карда шуда аз муқаддима, чор боби асосӣ, хулоса ва тавсияҳо, инчунин рӯйхати адабиёт иборат буда, матни он дар 352 саҳифаи компютерӣ ҷоп шуда аст ва 35 ҷадвалу 7 расмро дар бар мегирад.

Муқаддима мубрамии мавзуи таҳқиқот, дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ, робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, объект, предмет, фарзия, асосҳои назариявӣ методологӣ, сарчашмаҳои маълумот, пойгоҳ, навгонии илмӣ, нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалӣ, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия, мутобиқати он ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ, тавсиб ва амалисозӣ, интишорот аз рӯйи мавзуи интихоб гардида, сохтор ва ҳаҷми онро дар бар мегирад (с. 5-19).

Боби якум “Асосҳои назариявии баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои бучетӣ” номгузорӣ карда шуда, дар он мафҳум, моҳият ва нақши бучети давлатӣ дар рушди иҷтимоӣ иқтисодии мамлакат, вазифаҳо, принципҳо ва равишҳои ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит ва инчунин марҳилаҳои ташаккул ва рушди низоми соҳаи таҳқиқшаванда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дида баромада шудаанд (с. 20-88).

Дар ин боб муаллиф мафҳум ва моҳияти бучети давлатиро аз нигоҳи иқтисодӣ дида баромада, нақши онро дар рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ бо бунёди низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит муайян намудааст ва қайд мекунад, ки тақмили баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои

давлатӣ ҷузъи муҳими идоракунии буҷетӣ давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад (с. 20-40).

Ҳамчунин дар диссертатсия асоснок карда шудааст, ки ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар баҳши давлатӣ унсури ҷудонашавандаи идоракунии самараноки молияи давлатӣ ва баланд бардоштани сатҳи шаффофияти хароҷоти давлатӣ буда, дар шароити ҷойдоштаи мамлакати мо масъалаи махсусан муҳимро ташкил медиҳад. Аз ин лиҳоз, муаллиф пойгоҳи меъёрии баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудитро дар баҳши давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз санадҳои гуногуни қонунгузорӣ ва зерқонунӣ, инчунин шартномаҳои байналмилалӣ иборатанд ва муносибатҳои молиявии байни мақомоти давлатӣ ва ҷамъиятро танзим мекунанд, дида баромада, таҳлил менамояд (с. 40-62).

Дар қисми ниҳоии ин боб марҳилаҳои ташаккул ва рушди низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудаанд (с. 62-88). Аз ҷумла, таъсири осори илмӣ муттафакирони аҳли Шарқ дар ташаккули заминаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит аз тарафи муаллиф дар асоси дида баромадани адабиёти мавҷуда ҷамъбаст гардида, роҳҳои истифодаи он дар шароити муосир муайян карда шудаанд (с. 65-66, ҷадвали 1.5) ва принципҳои андозбандӣ аз нигоҳи Абу Юсуф оварда шуда, ҳар яки онҳо шарҳ дода шудаанд (с. 68, ҷадвали 1.6).

Дар боби дуюм “Равишҳои методологияи тақмили баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ” принципҳо ва равишҳои асосии методологияи баҳисобгирии муҳосибии маблағҳои буҷетӣ, равишҳои муосир ва таҷрибаҳои муваффақи усулҳои аудит ва инчунин воситаҳои назорат ва тақмили баҳисобгирии муҳосибии онҳо дида баромада шудаанд (с. 89-163).

Принципҳои асосии методологияи баҳисобгирии муҳосибии маблағҳои буҷетӣ, ки аз тарафи муаллиф дар боби мазкур муайян карда шудаанд (с. 89-100), бо таҳқиқи усулҳо ва равишҳо омезонда шуда, қайд карда мешавад, ки истифодаи онҳо дар асоси ин принципҳо имконияти самаранок идора кардани маблағҳои буҷетӣ, саҳеҳӣ, шаффофият ва қонунгузори мутобик будани амалиётро бо маблағҳои давлатӣ таъмин менамояд. Ба фикри муаллиф арзёбии таъсири стандартҳои байналмилалӣ ба низоми миллии баҳисобгирии муҳосибии маблағҳои буҷетӣ мавзӯи хеле муҳим буда, риояи СБҲМ ба баланд бардоштани шаффофият, қиёспазирӣ ва самаранокии идоракунии молияи давлатӣ мусоидат мекунад (с. 100-104).

Ҳамзамон, муаллиф оиди мушкilot ва таҳдидҳои марбут ба назорат ва баҳисобгирии муҳосибии маблағҳои буҷетӣ андешаронӣ намуда, гуногунҷанба ва мураккаб будани онҳоро қайд менамояд. Аз нуқтаи назари ӯ автоматикунонии нокифояи равандро, омили инсонӣ ва мушкilotи ҳамгироии низомҳои гуногуни баҳисобгирии муҳосибӣ дар сатҳҳои гуногуни ҳокимият

имконияти ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ ва такмили интизоми молиявиро маҳдуд мекунад. Ва ӯ қайд менамояд, ки ин мушкилотро тавассути сармоягузорӣ ба технологияҳои муосири иттилоотӣ, мунтазам ба роҳ мондани такмили ихтисоси мутахассисон, ҷорӣ намудани инфрасохтори ягонаи иттилоотӣ, ки сатҳи баланди шаффофият ва ҳисоботдихии идоракунии молияи давлатӣ ҳал кардан мумкин аст (с. 157, ҷадвали 2.10).

Боби сеюм “Таҳлили вазъи муосири баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ” номгузорӣ карда шуда, ба таҳқиқи вазъи муосир ва мушкилоти баҳисобгирии муҳосибии маблағҳои буҷетӣ, таҳлили омилҳое, ки ба шаффофият ва самаранокии он таъсир мерасонанд ва омӯзиши таҷрибаи байналмилалии баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ бо мақсади имконияти истифода дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст.

Дар ин боб унвонҷӯ вазъи муосири баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетиро ҳаматарафа таҳлил намуда, на танҳо омилҳои ба шаффофият ва самаранокии он таъсиркунандаро муайян мекунад, балки мушкилоти дар ин соҳа ҷой доштаро таҳлил намуда, роҳҳои ҳалли онҳоро пешниҳод мекунад ва инчунин таҷрибаи байналмилалии баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетиро дар як қатор мамлакатҳои хориҷӣ омӯхта, имконияти истифодаи онҳоро дар иктисодиёти миллӣ дида мебарояд (с. 164-228).

Аз ҷумла, муаллиф ҳангоми таҳлили вазъи муосир ва мушкилоти баҳисобгирии муҳосибии маблағҳои буҷетӣ дар Тоҷикистон қайд менамояд, ки дар ҷумҳурӣ он мувофиқи қонунгузори амалкунанда (қонунҳо, Кодекси андоз, қарорҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ) роҳандозӣ карда шудааст. Дар адабиёти таълимию илмӣ соҳаи мазкур низ ба масъалаҳои омӯзиши вазъи муосири баҳисобгирии муҳосибӣ бештар таваҷҷуҳ зоҳир мешавад. Вале таҳқиқи муҳтавои интишороти илмию таълимии гузаронидаи муаллиф аз он гувоҳӣ медиҳад, ки дар онҳо ба масъалаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар бахши хусусӣ диққати бештар дода шуда, аксари мушкилоти низоми имрӯзаи баҳисобгирии муҳосибӣ дар бахши давлатӣ аз доираи таҳқиқот берун мондаанд ва вобаста ба ин муаллиф унсурҳои асосии низоми баҳисобгирии муҳосибии маблағҳои буҷети давлатиро таҳқиқ намуда, онҳоро ба шакли ҷадвал низ таҳия намудааст (с. 166, ҷадвали 3.1).

Ҳамин тариқ муаллиф вазъи муосир ва мушкилоти баҳисобгирии муҳосибии маблағҳои буҷетиро таҳлил намуда, хулосаи ҳудро меорад, ки дар байни онҳо ба нокифоя будани автоматикунонӣ ва рақамикунонӣ, нарасидани кормандони соҳибмаълумот, пойгоҳи сусти меъёрии методологӣ, инчунин маҳдудияти вазифаҳои таҳлилӣ ва назоратӣ (назорати дохилӣ)-ро диққати махсус дода, ҳалли мушкилоти ҷойдоштаро дар муносибати ҳамаҷониба, аз ҷумла ислоҳоти пойгоҳи меъерӣ, асосҳои методологӣ, рушди инфрасохтори

технологияҳои иттилоотӣ, баланд бардоштани таҳассуси кормандон ва таҳкими дастгирии институтсионалии давлат мебинанд (с. 186-189).

Дар навбати худ, муаллиф омилҳои асосии таъсиррасон ба шаффофият ва самаранокии баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетиро муайян намуда (с. 192, ҷадвали 3.6), таҳлили муфассали гурӯҳбандии худро пешниҳод мекунад, ки аз омилҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, омили дараҷаи касбият ва кордонии кормандон, омилҳои таъминоти техникӣ ва нармафзор, омилҳои ташкилӣ, омилҳои институтсионалӣ ва назоратӣ, шаффофияти иттилоотӣ ва иштироки омма иборатанд (с. 193 -205).

Ҳангоми таҳлил ва омӯзиши таҷрибаи байналмилалӣ баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ бо мақсади имконияти истифодаи он дар Тоҷикистон муаллиф қайд менамояд, ки дар бисёре аз мамлакатҳои хориҷӣ, ки дорои низоми устувори молиявӣ ва сатҳи баланди эътимод ба ниҳодҳои давлатӣ доранд, дар баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити мустақил равишҳои муосир қорӣ карда шудаанд, ки аз унсурҳои асосии равишҳои мукамал иборатанд. Масалан, гузариш ба стандартҳои байналмилалӣ баҳисобгирии муҳосибӣ дар баҳши давлатӣ (IPSAS), татбиқи Стандартҳои байналмилалӣ мақомоти олии аудит (ISSAI), истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии молияи давлатӣ ва таҳкими институтсионалии мақомоти назорати молиявӣ, ки на танҳо шаффофияти идоракунии буҷетро зиёд мегардонанд, балки имкон медиҳанд, ки истифодаи оқилона ва самараноки маблағҳои буҷетиро таъмин намоянд.

Баъдан муаллиф таҷрибаҳои мушаххасро, ки дар мамлакатҳои хориҷӣ татбиқ мешаванд, бо тавсифи мухтасари моҳият ва нишон додани имкони мутобиқсозии онҳо дар шароити баҳши давлатии ҷумҳурӣ боздид намуда, таҷрибаҳои ҷанбаҳои институтсионалӣ ва технологияи баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит, аз ҷумла рақамикунонӣ, стандартҳои байналмилалӣ, иштироки шаҳрвандӣ ва ҳамгироии равандҳои молиявиро таҳлил намудааст (с. 223, ҷадвали 3.9) ва онҳоро ба се гурӯҳ - татбиқи стандартҳои байналмилалӣ баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит, рақамикунонии равандҳои идоракунии молиявӣ тавассути қорӣ намудани низоми электронии баҳисобгирии муҳосибӣ ва инчунин ҳазинадорӣ ва васеъ намудани нақши назорати шаҳрвандӣ ва шаффофияти буҷет ҷудо намудааст (с. 208-225).

Дар боби чорум “Роҳҳои тақмили баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ” бо мақсади тақмил додани баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ стандартикунонӣ, рақамикунонӣ ва автоматикунонӣ, ҳамчунин равишҳои инноватсионӣ баланд бардоштани сифат ва самаранокии аудити маблағҳои буҷетӣ ҳамчун самтҳои асосӣ муайян ва асоснок карда шудаанд (с. 229-291).

Дар ин боби натиҷавӣ муаллиф риояи ягонагии қоидаҳо ва шаклҳоро дар пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва гузаронидани санҷишҳои аудиторӣ бо мақсади мустаҳкам шудани эътимоди ҳам мақомоти назорати давлатӣ, ҳам ҷомеа ва ҳам ташкилотҳои байналмилалиро қайд карда истода, стандартикунониро ҳамчун яке аз самтҳои асосии такмили баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ муайян менамояд, ки барои амалӣ намудани дигар самтҳои ислоҳоти низоми молияи давлатӣ, аз қабili рақамикунонӣ, автоматикунонии баҳисобгирии муҳосибӣ, пурзӯр намудани назорати самаранокии истифодаи маблағҳои буҷетӣ замина фароҳам меорад.

Дар баробари ин муаллиф низоми баҳисобгирии муҳосибиро, ки дар баҳши давлатии мамлакат дар асоси санадҳои меъёрию ҳуқуқии милли ташаккул меёбад, ҳамчун тартиби пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ, тартиб додан ва пешниҳоди ҳисоботи молиявии соҳаи буҷетиро танзимкунанда мебинад. Аз ин нуқтаи назар, ӯ стандартикунонии баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудитро дар баҳши давлатии ҷумҳурӣ як қадам ба сӯи амалияи пешрафтаи байналмилалӣ ва шартҳои зарурии ташаккули низоми муосир, муассир, шаффоф ва масъулиятноки идоракунии молияи давлатӣ мешуморад, ки рушди устувори иҷтимоию иқтисодии мамлакатро таъмин менамояд (с. 229-249).

Дар зербоби дуввум, ки ба рақамикунонӣ ва автоматикунонӣ баҳшида шуда он ҳамчун самтҳои асосии такмили баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ асоснок карда шудааст, ин равишҳо ҷузъҳои ҷудонашавандаи идоракунии муосири давлатӣ, аз ҷумла соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ, муайян карда шудаанд. Ҳамзамон, ба фикри муаллиф, равандҳои номбаршуда татбиқкунӣ ва истифодаи васеи технологияҳои иттилоотию иртиботиро фаро гирифта, барои баланд бардоштани шаффофият, саҳеҳӣ ва ғаврияти иттилооти молиявии дар низоми буҷетӣ ташаккулёбанда имкон медиҳанд.

Дар асоси гузаронидани таҳқиқоти мазкур дар ин боб муаллиф ба хулосае меояд, ки рақамикунонӣ ва автоматикунонӣ самтҳои стратегие мебошанд, ки метавонанд самаранокии идоракунии молияи давлатиро ба қуллӣ баланд бардоранд ва татбиқи бобарори онҳо аз зарурати таъмини саҳеҳии маълумоти буҷетӣ, сода кардани тартиби омодаسازی ва пешниҳоди ҳисобот, баланд бардоштани сифати аудит, пурзӯр намудани назорати истифодаи мақсадноки маблағҳои буҷет вобаста аст. Ба фикри унвонҷӯ, ин самт махсусан барои Тоҷикистон, ки навосии низоми баҳши давлатиро яке аз самтҳои афзалиятноки рушди устувори иҷтимоию иқтисодӣ мебошад, мавқеи муҳимро ишғол менамояд (с. 250-271).

Баъдан муаллифи диссертатсия равишҳои инноватсионии баланд бардоштани сифат ва самаранокии аудити маблағҳои буҷетиро дида баромада

истода, истифодаи технологияҳои инноватсиониро дар аудит (таҳлили зеҳнии маълумоти калон, мониторинги автоматикунонидашуда, зеҳни сунъӣ ва ғ.) ҳамчун имкониятҳои нав барои беҳтар кардани сифат, амиқӣ ва саривактии он асоснок мекунад. Барои ҳамин дар зербоби охирони таҳқиқоти аз тарафи муаллиф гузаронидашуда ба баррасии муназзами усулҳо ва воситаҳои инноватсионии дар соҳаи аудити маблағҳои буҷетӣ истифодашаванда, таҳлили самаранокии онҳо, инчунин арзёбии имкониятҳо ва дурнамои татбиқи онҳо дар шароити ҷумҳурии мо диққати махсус дода шудааст (с. 272-295).

Хулоса ва тавсияҳои дар кори диссертатсионӣ оварда шуда натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо дар бар гирифтаанд, ки ба тақмили назария, методология ва амалияи низомӣ баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ равона гардидаанд (с. 296-302).

Рӯйхати адабиёт 355 номгӯи адабиёти аз тарафи муаллиф истифодашударо, ки ба забони давлатӣ ва хориҷӣ интишор шудааст, дар бар мегирад (с. 303-347).

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия овардашуда дар омӯзиш ва истифодаи маҷмуи равишҳои муносири назариявӣ ва методологӣ, таъя намудан ба саҳеҳии маълумоти бозътимоди омӯрӣ, меъёрӣ ва амалӣ, истифодаи усулҳои илмӣ исботшудаи таҳлил ва ба низом даровардани иттилоот, мувофиқати мантиқии таҳқиқот ба ҳадаф ва вазифаҳои он, номгӯи муқаррароти таҳқиқот дар нашрияҳои илмӣ, конференсияҳо ва муҳокимаҳо бо мутахассисони аҳли амал, коркарди хулосаҳои мусбати коршиносон-мутахассисони соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ, аудит ва идоракунии давлатӣ инъикос ёфтааст.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо.

Аҳамияти илмӣ таҳқиқот дар коркарди асосҳои назариявии таҳқиқоти диссертатсионӣ, муқаррароти бунёдии назарияи баҳисобгирии муҳосибӣ, аудити давлатӣ, назорати молиявӣ, идоракунии молияи давлатӣ, иқтисодиёти институтсионалӣ, концепсияҳои буҷетикунонии барномавӣ ҳадафӣ ва натиҷанокӣ инъикос ёфтааст. Ҳамзамон натиҷаҳои ба даст овардаи унвонҷӯ доир ба рушди назарияи низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ, васеъ намудани заминаи методологии таҳқиқоти минбаъда мусоидат мекунад.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он таҷассум меёбад, ки натиҷаҳои ба даст овардашудаи муаллиф метавонанд дар таҳқиқоти илмӣ ва таҳияи

Кори диссертатсионии ба тақриз пешниҳод шуда дар баробари бартариятҳои дар боло зикр гардида, ба фикри мо, дорои як қатор норасоӣҳо низ мебошад.

1. Оиди мундариҷа ва сохтори кори диссертатсионӣ қайд намудан бамаврид аст, ки дар мундариҷа боби 2 пурра ва мантиқан дуруст ифода ёфта дар саҳифаи 89 бошад, он нопурра ишора карда шудааст;

2. Агар зербоби 3.2 ҳамчун “Омилҳое, ки ба самаранокии баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ таъсир мерасонанд” номгузорӣ карда мешуд, ба сарлавҳаи боб бештар мувофиқат мекард.

3. Ҳамзамон зербоби 3.3 ба таври “Таҷрибаи байналмилалӣ баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ ва имконияти истифодаи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳрир карда шавад, аини муддао мешуд.

4. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии муаллиф, ба фикри мо, хусусияти декларативӣ доранд ва тафсилоти бештарро талаб мекунанд. Махсусан, дар боби 4 тавсияҳо оид ба равишҳои инноватсионӣ баланд бардоштани сифат ва самаранокии аудити маблағҳои буҷетиро, ки дар баъзе мавридҳо ба таври умумӣ оварда шудаанд, агар мушаххастар ва пурратар мешуданд, ба ғоидаи кор мебуд.

5. Кори диссертатсионии ба ҳимоя пешниҳод карда шуда ҷадвалҳо ва расмҳои зиёдеро дорост, вале махсусан дар бобҳои 2 ва 3 онҳо бо ҳатогиҳои имлоӣ ва техникӣ оварда шудаанд, ки ислоҳи онҳо барои дарки бештари маводи мураккаби методӣ ва таҳлилий бояд мусоидат мекарданд.

6. Ба фикри мо, пешниҳодҳои амалии муаллиф тафсилоти бештарро талаб мекунанд. Махсусан, дар боби 4 тавсияҳо оид ба роҳҳои тақмили баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ дар баъзе мавридҳо ҳосияти умумӣ доранд ва онҳоро бо мисолҳои мушаххас аз ғайриҷаҳати муассисаҳои дахлдори ҷумҳурӣ пурра қардан манфиатнок мебуд.

Ҳамзамон, бояд қайд намуд, ки камбудӣ ва норасоӣҳои дар боло номбар шуда, хусусиятҳои тавсиявӣ дошта, ба мазмуну муҳтавои кори диссертатсионии иҷрошуда таъсири ҷиддӣ намерасонанд ва сатҳи назариявӣ, методологӣ ва амалии онро коҳиш намедиханд.

Хулоса

Ҳамин тариқ, дар умум, кори диссертатсионии тақризшаванда дар сатҳи баланди илмӣ-амалӣ иҷро гардида, таҳқиқоти анҷомёфтаи илмӣ-таҳассусиро ифода менамояд.

Автореферати диссертатсия тибқи талабот таҳия гардида, мақсад ва муҳтавои асосии онро инъикос мекунад.

Дар асоси гуфтаҳои боло, қайд намудан бамаврид аст, ки диссертатсияи Давлатзода Меҳрочиддин Хайриддин дар мавзӯи «Тақмили низоми

барномаҳои таҳсилоти омодазони муҳосибон ва аудиторон истифода шаванд, муқаррарот ва тавсияҳои алоҳидаро дар ҷаъолияти Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳазинадории марказӣ, инчунин дар муассисаҳои таҳсилоти олии ҳангоми омодазони мутахассисони соҳаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ, назорати молиявӣ, аудит ва идоракунии давлатӣ истифода бурдан мумкин аст.

Аҳамияти иқтисодии таҳқиқот дар асосҳои принципҳои равиши муназзам, ҳамаҷониба ва институтсионалии омӯзиши ҷиҳати иқтисодии тақмили низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит инъикос ёфта, дар истифодабарии усулҳои таҳлил ва ҷамъбастанӣ, иқтисодиёи риёзӣ ва омӯрӣ, муқоисавию ҳуқуқӣ, сохторию мантиқӣ, амсилабандӣ, инчунин усулҳои таҳлили қиёсӣ ва баҳодиҳии коршиносӣ ифода ёфтаанд, асоси дурустии ҳулосаҳо, воқеияти натиҷаҳои таҳлилий ва татбиқи амалии тавсияҳои пешниҳодшударо таъмин менамоянд.

Аҳамияти иҷтимоии таҳқиқот дар татбиқи пешниҳодҳо оид ба омодазони мутахассисони соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити идоракунии молиявии давлатӣ, аз ҷумла соҳаи буҷетӣ, баланд бардоштани таҳассус ва ҳалли масъалаҳои бо кор таъмин кардани онҳо ифода меёбад.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ.

Доир ба мавзӯи таҳқиқот 33 мақолаи илмӣ бо ҳаҷми 12,8 ҷузъи ҷопӣ (аз ҷумла 14,2 ҷузъи ҷопӣ аз муаллиф) ба нашр расонида шудаанд, ки аз онҳо 21 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи феҳристи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп карда шудаанд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ба расмият дарории диссертатсия ба муқаррароти Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия, автореферати диссертатсия ва дигар маводи илмӣ (фармоиши раиси Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 декабри соли 2024, № 493) мувофиқ мебошад. Дар баҳши муқаддимаи диссертатсия мубрамии мавзӯи таҳқиқот, дараҷаи таҳқиқоти мавзӯи илмӣ, робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ, мақсад, вазифаҳо, объект ва предмет, фарзия, асосҳои назариявӣю методологӣ, сарчашмаи маълумот ва пойгоҳи таҳқиқот, нағзониҳои илмӣ, нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда ва дигар ҷиҳатҳои муҳими диссертатсия инъикос гардидаанд. Меъёрҳои дигари марбут ба ҳаҷм, истифодаи ҷадвалҳо, расмҳо ва тартиби ороиши рӯйхати адабиёт дар диссертатсия риоя гардидаанд.

Камбудии диссертатсия

баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити маблағҳои буҷетӣ: назария, методология ва амалия», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит пешниҳод гардидааст, ба талаботи муқаррар намудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла бандҳои 32, 33, 34, 35 «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 2023, таҳти рақами 295 тасдиқ карда шудааст, ҷавобгӯ мебошад ва муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит сазовор аст.

Муқарризи расмӣ

профессори кафедраи

«Менеджмент ва маркетинг»-и

Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон

д.и.и., профессор

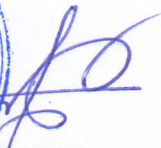
Амонова Д.С.

Суроға: ш. Душанбе, кӯчаи М. Турсунзода, 30

Телефон: 918-74-94-94 E-mail: dilbar_amonova@mail.ru

Имзои Д.С. Амоноваро тасдиқ мекунам:

Сардори шӯъбаи кадрҳои Донишгоҳи
славянии Россия ва Тоҷикистон

Нуриддинов Х.Х.

Суроғаи муассиса: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, кӯчаи М. Турсунзода, 30.

Телефон: (+992) 37 221-35-50, E-mail: rtsu.tj

13.10.2025